

Rozdział 9.

Budowa gospodarki wiedzy w perspektywie socjologicznej a kwestie restrukturyzacji i innowacji

Robert Geisler

9.1. Wprowadzenie

Gospodarka oparta na wiedzy (GOW) rozumiana jako model współczesnego rozwoju gospodarczego szczególną uwagę skupia na innowacyjności (Kukliński, 2001, s. 13-20). Według definicji Komisji Europejskiej jest ona komercyjnym wydobyciem nowych technologii, idei lub metod, poprzez które wprowadza się nowe produkty lub procesy, lub udoskonala już istniejące (Simme, Sennert, Wod, 2002, s. 47-64).

Innowacyjność może zostać zinterpretowana również w kategoriach socjologicznych i wówczas analizy koncentrują swoją uwagę na uwarunkowaniach wprowadzania innowacji (kontekst społeczno-kulturowy, w którym zachodzą te procesy), jak również społecznych konsekwencjach, które dotyczą pojawienia się nowych struktur społecznych.

Na uwagę zasługuje stwierdzenie, iż innowacyjność bardzo rzadko pojawia się w dyskursie transformacji starych regionów przemysłowych. Jeden z takich regionów, Górnośląski Okręg Przemysłowy (GOP), bardziej koncentruje uwagę na restrukturyzacji czy modernizacji, pomijając innowacyjność. Z drugiej jednak strony innowacyjność nie jest pojęciem całkowicie obcym, gdyż mówiąc o rozwoju regionu województwa śląskiego (do którego należy dzisiaj GOP), w dokumentach programowych, na przykład *Strategii Rozwoju Regionalnego Województwa Śląskiego na lata 2000-2020*, podkreśla się tę właśnie kategorię. Niemniej jednak pojawia się w tym miejscu pytanie, czy występuje ona tylko i wyłącznie jako słowo-klucz, wytrych czy też podczas realizacji poszczególnych programów rozwojowych.

Celem niniejszego opracowania jest wstępna analiza budowy modelu GOW w płaszczyźnie regionalnej oraz socjologicznej. Opracowanie składa się z trzech części. Pierwsza część dotyczy teoretycznej koncepcji rozwoju regionalnego oraz socjologii gospodarczej. Część druga to krótka charakterystyka województwa śląskiego (wskaźników gospodarczo-społecznych), a w trzeciej przedstawione zostały ułatwienia i bariery we wprowadzeniu modelu gospodarki opartej na wiedzy w perspektywie socjologicznej, co przede wszystkim wiąże się z próbą oszacowania poziomu kapitału ludzkiego i społecznego w tym regionie, który z kolei kreuje poziom innowacyjności.

9.2. Region i socjologia gospodarcza

9.2.1. Region

W kontekście procesów globalizacji oraz związanej z tym malejącej roli państw zwiększa się rola regionów. W niektórych koncepcjach przyjmuje się, że region staje się głównym czynnikiem kapitalistycznej gospodarki, podstawową jednostką gospodarczego wzrostu oraz podstawą analizy współczesnego kapitalizmu (Webb, Collins, 2000, s. 857-864; Tomaney, Ward, 2000, s. 471-478).

W związku z powyższym w ostatnich dwudziestu latach doszło do zmiany dominującego paradygmatu w teoriach studiów regionalnych, polegającej na odejściu wyjaśniania rozwoju regionalnego głównie przez czynniki egzogenne i gospodarcze na rzecz wskazywania roli czynników endogennych, w tym przede wszystkim społeczno-kulturowych.

Procesy globalizacji i urynkowania zmieniają rolę państwa, co kształtuje z kolei nowe oblicze regionów. Państwo, które nie jest w stanie realizować swoich funkcji, powinno być podtrzymywane w kwestiach rozwoju ze strony regionu (Tomaney, Ward, 2000, s. 471-478). Odtąd regiony są postrzegane jako sieci gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturowych zmian współczesnego świata. Zwrot instytucjonalny, jaki pojawił się w studiach regionalnych, pokazuje region jako wyposażony w instytucjonalną zdolność wymaganą do realizacji projektów i podejmowania działań innowacyjnych, których celem jest wzrost gospodarczy (Webb, Collins 2000, s. 857-864). Na wspomnianą zdolność instytucjonalną wpływa głównie kapitał społeczny, relacje międzyludzkie, które są realizowane przez aktorów życia w regionie.

9.2.2. Socjologia gospodarcza

W perspektywie socjologicznej niniejszego opracowania, odwołującej się do socjologii gospodarczej, podkreślone zostało społeczne i kulturowe zakorzenienie

procesów gospodarczych, w tym przypadku budowy GOW (Smelser, Swedberg, 1994).

Koncepcja *New economic sociology*, do której będą odwołania w niniejszym tekście, analizuje jak odpowiednie kombinacje więzi społecznych i innych zasobów odpowiadają na wyzwania ekonomiczne. Podstawowym założeniem tej koncepcji jest stwierdzenie, że aktor (uczestnik szeroko rozumianego życia społecznego) znajduje się pod wpływem oddziaływań innych aktorów (kontekstu społecznego), a realizowane przez niego działania nie zawsze są racjonalne. Innymi słowy, ekonomia jest integralną częścią społeczeństwa a każde działanie, również ekonomiczne, jest budowane przez zasoby i strukturę społeczną.

9.3. Szanse i bariery budowy GOW w województwie śląskim¹

W oparciu o tak przyjęte założenia należy się zastanowić, na ile występują szanse i zagrożenia budowy GOW w regionie województwa śląskiego. Region ten, będący jednym z 16 województw (nowych regionów na mapie Polski, pozbawiony jednak tożsamości regionalnej) uznawany jest bardzo często za jeden z bardziej rozwiniętych pod względem gospodarczym w kraju. Jednak jego centralny obszar (GOP) charakteryzuje się restrukturyzacją przemysłu ciężkiego wywołującą liczne problemy społeczne i gospodarcze, co może zniekształcać obraz statystyk (Gawlikowska-Hueckel, 1999; Gawlikowska-Hueckel, Umiński 1999; Szczepański, Thomas, 2004).

Z punktu widzenia budowy gospodarki opartej na wiedzy można podkreślić następujące czynniki gospodarczo-społeczne, które sytuują województwo jako jedno z bardziej rozwiniętych. Na przykład potencjał własny w województwie śląskim w 1999 roku wynosił 7 893,3 mln PLN i decydował o drugim miejscu województwa w skali kraju (Kaczor, Tomalak 2000, s. 40). Udział województwa śląskiego w ogólnopolskich nakładach inwestycyjnych w przemyśle w 1998 roku wyniósł 17,3% (również zdecydowało to o drugim miejscu w skali kraju).

¹ Część rozdziału powstała w oparciu o udział autora w następujących projektach badawczych:

1. *Regionalne konfiguracje aktorów i regionalna zdolność działania w społeczeństwach transformacyjnych*. Brandenburg – Berliner Institut fuer Sozialwissenschaftliche Studien, marzec 2001 – grudzień 2002;
2. *Funkcjonalna kompatybilność między regionalnymi sieciami projektów i instytucjonalnym sterowaniem w staroprzemysłowych regionach transformacyjnych: Dolne i Górne Łużyce (Wschodnie Niemcy) oraz Górnośląski Okręg Przemysłowy i województwo opolskie (Polska)*. Brandenburg – Berliner Institut fuer Sozialwissenschaftliche Studien, styczeń – grudzień 2003;
3. *Razem i osobno. Społeczności regionalne wobec skutków reformy administracyjnej z 1999 roku. Przypadek Bielska-Białej, Częstochowy, Katowic i Opola* pod kierunkiem M. S. Szczepańskiego; Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Uniwersytet Opolski, październik 2002 – listopad 2003. Por.: Szczepański, Thomas 2004; Geisler, Pawlica, Szczepański 2004.

W 2000 roku przyznano 229 przedsiębiorstwom w województwie normy ISO 9000, takim wynikiem nie mogło poszczycić się żadne województwo w kraju (Galiwkowska-Hueckel, Dutkowski, 2000).

Również dynamika nakładów na działalność badawczo-rozwojową w województwie w ostatnich pięciu latach charakteryzuje się stałą tendencją wzrostową. W 1999 roku nakłady te kształtowały się na poziomie 395,4 mln zł, z czego w sektorze przedsiębiorstw 249,5 mln PLN (*Rocznik statystyczny*, 2002). W roku 2000 nakłady te nieznacznie spadły i wynosiły 389 mln zł, a więc były mniejsze niż rok wcześniej, aby w 2001 roku osiągnąć poziom 405,2 mln zł.

Wobec powyższych wskaźników pojawia się jednak pytanie: czy w oparciu o dane statystyczne, które pokazują województwo śląskie jako jedno z bardziej rozwiniętych w kraju, można mówić o szansach budowy GOW w kontekście socjologii gospodarczej i studiów regionalnych pamiętając, iż restrukturyzacja przemysłu ciężkiego jest ciągle niezakończonym procesem, a w regionie nieustannie wzrasta poziom bezrobocia i ubóstwa (Szczepański 2002). Innymi słowy czy w regionie znajduje się wystarczający poziom potencjałów endogennych (tj. na przykład kapitału ludzkiego i społecznego), który może przyczynić się do budowy silnej gospodarki na poziomie regionalnym?

Dlatego też celem kolejnej części artykułu będzie, w oparciu o badania socjologiczne w regionie województwa śląskiego, próba odpowiedzi na pytanie: na ile dziedzictwo i bagaż modelu społeczeństwa przemysłowego utrudnia bądź ułatwia realizację Strategii Lizbońskiej w Polsce. W opracowaniu tym należy zwrócić szczególną uwagę na rolę kapitału ludzkiego i społecznego kształtującego nowe oblicze regionu województwa śląskiego.

9.3.1. Kapitał ludzki

Kapitał ludzki, a dokładniej jego jakość, również uznawany jest jako jeden z kluczowych i istotnych elementów rozwoju regionalnego we współczesnych naukach społecznych. Wiąże się on niewątpliwie ze zdolnością i możliwością uczenia się, ważnego procesu zachodzącego w regionach w celu zdobycia przewagi konkurencyjnej. Bardzo często przyjmuje się, że wskaźnikami kapitału ludzkiego są: stopień wiedzy funkcjonalnej (wykształcenie, stopień skolaryzacji, stopień czytelnictwa), prężność demograficzna (struktura wiekowa ludności, współczynnik płodności, obciążenie demograficzne osobami w wieku nieprodukcyjnym), mobilność społeczna (wskaźnik migracji i intensywność zmian zatrudnienia), przedsiębiorczość i aktywność społeczna (frekwencja wyborcza, liczba fundacji i stowarzyszeń, działalność władz samorządowych) (Orłowski, 2001, 68). W niniejszym tekście uwaga została skoncentrowana na stopniu formalnego wykształcenia, migracjach jako elemencie mobilności społecznej, stopniu przedsiębiorczości oraz aktywności społecznej.

O poziomie kapitału ludzkiego w regionie świadczy wzrastający poziom wykształcenia mieszkańców województwa śląskiego. Jak wynika ze Spisu Powszechnego z 2002 roku pokazują, że na obszarze województwa znajdowało się 9,2% mieszkańców z wykształceniem wyższym, 32,9% – średnim, 27,7% – zasadniczym zawodowym. Pomimo wzrostu liczby osób z wykształceniem wyższym, nadal występuje wysoki wskaźnik osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, co stanowi istotną barierę w kreowaniu działań innowacyjnych.

Zmianom w strukturze wykształcenia towarzyszy występujący w Polsce jak i w regionie od początku lat dziewięćdziesiątych proces dynamicznego rozwoju szkół wyższych oraz otwarcia ich na młodzież oraz dorosłych chcących podnosić swoje kwalifikacje i wykształcenie. Od początku okresu transformacji dało się zaobserwować pojawienie się szkół niepublicznych oraz możliwość zdobywania tego wykształcenia w różnych formach (studia zaoczne i wieczorowe).

Wzrost poziomu kapitału ludzkiego przyczynia się do powstania większej mobilności ludzi. Nie jest wolne od tego również województwo śląskie, gdyż, jak podają dane statystyczne, każdego roku kilkadziesiąt tysięcy osób wyjeżdża poza obszar regionu. Sporą grupą emigrantów stanowią byli pracownicy kopalń, którzy przyjechali do aglomeracji śląsko-dąbrowskiej bądź rybnicko-jastrzębskiej w poszukiwaniu pracy, szczególnie w latach siedemdziesiątych czy osiemdziesiątych, a w chwili obecnej są emerytami górniczymi chętnie wracającymi do swoich regionów pochodzenia. Jednak z punktu widzenia rozwoju regionalnego istotne jest, że wyjeżdżają również ludzie młodzi, bardzo często z wyższym wykształceniem, co osłabia potencjał rozwojowy regionu. Warto wspomnieć, iż od 2002 roku saldo migracji każdego roku w województwie kształtuje się na poziomie około -10.000 osób. Wyjazdy osób młodych spowodowane są głównie niemożliwością zatrudnienia w regionie, a wskaźnik bezrobotnych osób w tej grupie wiekowej jest bardzo wysoki (w całym kraju w 2002 roku urzędy pracy zanotowały 960 tysięcy bezrobotnych w wieku do 24 lat, a wśród absolwentów z wykształceniem wyższym stanowili 14% ogólnej liczby bezrobotnych). W tym miejscu pojawia się hipoteza warta rozważenia w kolejnych badaniach. Ponieważ rośnie współczynnik osób z wykształceniem wyższym, a osoby te nie mogą znaleźć zatrudnienia, to znaczy, że albo szkoły wyższe nie przygotowują ich dla potrzeb rynku pracy, albo same osoby nie są w stanie znaleźć pracy czy też założyć własnej działalności gospodarczej (niezależnie czy od czynników indywidualno-psychologicznych czy państwowych), czy wreszcie wymagania pracodawców są niewspółmierne do poziomu absolwentów.

O poziomie kapitału ludzkiego decyduje również poziom przedsiębiorczości. W województwie śląskim daje się zaobserwować stałą tendencję wzrostową w tym obszarze. W 2001 r. zarejestrowało działalność gospodarczą 315.163 osób fizycznych (300.973 w 2000 r. i 293.128 w 1999 r.) (*Rocznik...*, 2002).

Również wzrasta w regionie liczba stowarzyszeń i fundacji. Obserwuje się wzrost tych pierwszych z 3961 w 1999 roku do 5426 w 2001 roku, oraz tych drugich z 397 w 1999 roku do 447 w 2001 roku (Rocznik statystyczny województwa śląskiego, 2002). Warto jednak pamiętać, iż to nie liczba organizacji pozarządowych i przedsiębiorstw indywidualnych, ale jakość ich działania decyduje o potencjałach wewnętrznych kreujących instytucjonalne zasoby w regionie.

Dotychczasowe wskaźniki poziomu kapitału ludzkiego można podsumować w ten sposób, iż ma on stałą tendencję wzrastającą, co oznacza, że może być on przyczyną pozytywnych działań o charakterze prorozwojowym w województwie śląskim. Niemniej jednak ponieważ ten rozwój nie zawsze ma miejsce (o czym świadczą liczne problemy społeczne), warto zwrócić uwagę na czynniki świadomościowe mieszkańców województwa, być może one pokażą bariery w kreowaniu innowacyjności w regionie.

Jak pokazują wyniki badań socjologicznych przeprowadzonych wiosną 2003 roku - 83% dorosłych mieszkańców województwa śląskiego charakteryzuje się postawą pasywną i biernością. Świadczą o tym opinie o braku możliwości działania na rzecz społeczności lokalnej czy sąsiedzkiej, a raczej koncentrowaniu swojej aktywności na rzecz rodziny. Ukazuje to daleko idący indywidualizm mieszkańców i brak poczucia podejmowania działań o charakterze zbiorowym (Geisler, Pawlica, Szczepański, 2004).

W badaniach przyjęto założenie, że podstawą aktywności obywateli są ich przekonania dotyczące możliwości wpływu na wydarzenie w różnych formach społeczeństw. U podstaw działań społecznych leży bowiem sfera myśli, opinii i przekonań. Często pozytywne przekonania oraz optymizm przekładają się na podejmowanie aktywnych działań, pesymizm skłania do bierności. Jedynie 14,5% dorosłych mieszkańców województwa ocenia swój wpływ na to, co się dzieje w najbliższej okolicy miejsca zamieszkania, jako duży bądź bardzo duży. 8,9% jest tego zdania w kontekście miejscowości, którą zamieszkuje, a jedynie 2% (czyli w granicach błędu statystycznego) ma poczucie wpływu na wydarzenia w województwie i prawie tyle samo, bo 2,1% – w Polsce.

Podsumowując powyższe wyniki, można stwierdzić, że w świadomości społecznej dominuje poczucie bierności i brak wiary w możliwości wpływu na wydarzenia w społeczeństwie, co z kolei przekłada się na brak podejmowania przez nich działań społecznych (również w wymiarze gospodarczym) oraz innowacyjnych.

8.3.2. Kapitał społeczny

Kapitał społeczny jest w ostatnich dwudziestu latach jednym z najczęściej wykorzystywanych konceptów teoretycznych do analizy różnorodnych zjawisk

społecznych. Mając świadomość bogatych analiz na temat samego kapitału społecznego, chciałbym w niniejszym tekście skoncentrować swoją uwagę na jego podejściu w duchu społeczeństwa obywatelskiego i spróbować przełożyć to na problematykę socjologii gospodarczej.

Przywołując Colemana Kapitałem społecznym to oczekiwania i obligacje, które zależą od zaufania w środowisku społecznym (Coleman 1988, 95-120). Istotną rolę odgrywają w nim normy wzajemności, które ułatwiają komunikację i poprawiają przepływ informacji dotyczących spolegliwości poszczególnych osób (Putnam 1996, 269). Celem kapitału społecznego jest minimalizacja kosztów (Fukuyama, 1997).

Analizując kapitał społeczny w kontekście innowacyjności warto przyjrzeć się poszczególnym środowiskom społeczno-kulturowym kreującym oblicze regionu (Cymbrowski, 2004). Po 1989 r. zaczynają się zmieniać poszczególne środowiska społeczne w regionie województwa katowickiego, bielskiego i częstochowskiego, i dochodzi do wymiany elit regionalnych, gdzie miejsce dominujących grup partyjno państwowych związanych z PZPR w pierwszych latach po obradach Okrągłego Stołu zajmują elity opozycji demokratycznej lat osiemdziesiątych. Pierwszy okres transformacji to czas kreowania jednego modelu elity regionalnej, w skład której weszli reprezentanci dwóch wcześniejszych elit: partyjno-państwowej oraz dawnej opozycyjnej. To z tej grupy społecznej rekrutują się menedżerowie przedsiębiorstw w regionie województwa śląskiego jak również więksi prywatni przedsiębiorcy (Geisler 2004, 283-294).

Osoby zarządzające przemysłem w okresie realnego socjalizmu pozostają nadal członkami zarządów kopalń, hut, podczas gdy część z nich zakłada własne przedsiębiorstwa związane z handlem węglem. W rezultacie powstaje zamknięta grupa zwana *baronerią węglową*. Jest to grupa, której część pozostaje w ścisłych układach z politykami, a część sama staje się politykami różnych opcji politycznych, co ułatwia im udział we władzach krajowych, przy jednoczesnym kontrolowaniu kwestii związanych z gospodarką przemysłu ciężkiego w dawnym województwie katowickim (Gadowska, 2004). W ten sposób funkcjonujące środowisko społeczne dalekie jest od postaw związanych z przedsiębiorczością i innowacyjnością, gdyż ich aktywność koncentruje się na dbaniu o wąski interes grup, do których należą.

Z punktu widzenia innowacyjności istotne jest, że wraz ze zmianami w regionie w latach dziewięćdziesiątych powstaje środowisko przedsiębiorców.

Część z nich prowadziła działalność gospodarczą przed 1989 rokiem, a część wykorzystało obszar wolności po zmianach ustrojowych i w ich rezultacie rozpoczęło tę formę aktywności. Bardzo często w grupie tej można spotkać ludzi, którzy w 1989 roku byli relatywnie wykształceni, ukończyli bądź kończyli wówczas szkoły wyższe i zakładali własną działalność gospodarczą w obszarach marketingu, reklamy, sektora *high-tech* czy też zostawali przedstawicielami firm

zagranicznych czy ogólnokrajowych. Drugą grupą przedsiębiorców powstałą po 1989 roku stanowią osoby odchodzące z przedsiębiorstw przemysłu ciężkiego, które znajdują swoje miejsce na rynku w małej i średniej przedsiębiorczości.

Odrębną grupą społeczną są managerowie przedsiębiorstw funkcjonujących w regionie województwa śląskiego. W badanych przedsiębiorstwach województwa śląskiego w 2002 roku daje się zaobserwować zmiany postaw, sposobów myślenia i zachowań w kierunku gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa (organizacji) uczącego się (Geisler, Suchacka, Szczepański, 2003). Niemniej jednak można by zadać pytanie, na ile świadomość ta występuje tylko i wyłącznie wśród *top managementu* przedsiębiorstw mających siedzibę w tym regionie (gdyż z tymi osobami przeprowadzane były wywiady), a na ile występuje ona również wśród pracowników niższego szczebla. Jeśli występuje ona tylko wśród elit, to pojawia się pytanie, jakie należałoby podjąć kroki zmierzające do zwiększenia poziomu świadomości wśród pozostałych pracowników. Wniosek z badań pokazuje jednak, iż managerowie muszą nauczyć się zarządzania wiedzą rozumianą jako systematyczne budowanie wiedzy w przedsiębiorstwie oraz inwestowanie w kapitał ludzki.

Warto zwrócić również uwagę na powstający obszar organizacji pozarządowych. Jego cechą charakterystyczną jest fakt, że w zdecydowanej większości funkcjonuje on w wymiarze rozwiązywania problemów społecznych w społecznościach lokalnych, łagodząc negatywne skutki restrukturyzacji. Niemniej jednak nie daje się zaobserwować większej aktywności przedsiębiorców w tworzenie organizacji non-profit, nawet dla większego artykułowania swoich interesów. Stanowi to niewątpliwie wskaźnik niskiego stopnia kapitału społecznego w regionie.

Z punktu widzenia innowacyjności interesujące są również trzy środowiska społeczno-kulturowe: robotnicy, młodzi politycy i grupa, nazwana przez autora niniejszego rozdziału – „młodzi wykształceni”. Ci pierwsi w porównaniu do okresu realnego socjalizmu utracili prestiż zawodowy, stabilność miejsca pracy i jakość standardu życia. Część z nich straciło pracę popadając w ubóstwo, część odchodzi z pracy w przemyśle ciężkim na emerytury bądź do innych sektorów gospodarki, z reguły mniej płatnych. Niektórzy wyjeżdżają do regionów, skąd przybyli w latach 70. czy 80. w poszukiwaniu pracy. Wielu jednak charakteryzuje się innowacyjnością, co pokazują próby zakładania własnej działalności gospodarczej, często zakończone skutecznym działaniem i funkcjonowaniem na rynku.

Znaczącą grupą są tzw. nowi politycy – członkowie ugrupowań politycznych jak Młodzi Demokraci czy Młoda Lewica. Zaliczyć można do nich najczęściej studentów, czasami licealistów (ogólnie ludzi młodych, do 30. roku życia), którzy widzą swoją szansę w polityce. Najczęściej zaczynają oni od pracy w samorządzie terytorialnym bądź działaniach w partiach politycznych. Ich poziom

innowacyjności można określić ogólnie jako powyżej przeciętnej, pojawia się jednak w tym miejscu kwestia, na ile będą oni chcieli funkcjonować na rzecz rozwoju regionu i państwa, a na ile wpiszą się w bardzo często podkreślany ostatnio model kapitalizmu politycznego, czyli połączenia polityki i biznesu nie zawsze w celu dobra wspólnego.

Ostatnia grupa tzw. wykształceni bezrobotni albo – jak można ich nazwać – imający się różnych zajęć. Jest to nowe środowisko bardzo dynamiczne i prężne, o wysokim poziomie kapitału ludzkiego, niemniej jednak niskim poziomie kapitału społecznego, na co wskazuje brak integracji. W konsekwencji jest to środowisko osób często emigrujących (czasowo bądź na stałe, gdyż obie formy są równie często spotykane) do innych regionów Polski (głównie do Warszawy) bądź za granicę (głównie Wielka Brytania, Irlandia i USA). Można powiedzieć, że jest to środowisko niewykorzystanych szans, gdyż ich aktywność mogłaby zostać spożytkowana w kierunku podejmowania działań o charakterze innowacyjnym w regionie.

Podsumowując powyższe stwierdzenia można przyjąć, że w niektórych grupach w regionie województwa śląskiego występuje znaczący poziom kapitału społecznego, niemniej jednak nie przekłada się on na działania innowacyjne i prorozwojowe podejmowane w regionie (może jedynie projekt RIS Silesia, która stawia za cel budowę społeczeństwa informacyjnego stanowiłby przykład działań charakterze innowacyjnym). Natomiast w grupach społecznych, które mogłyby odegrać istotną rolę w kreowaniu innowacyjności w regionie, wyraźny jest brak tego rodzaju kapitału, przy jednoczesnym relatywnie wysokim poziomie kapitału ludzkiego tych osób.

9.4. Zakończenie

Badania socjologiczne na obszarze Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego jak również na obszarze całego województwa śląskiego pokazują, że występują w nim formy świadomości społecznej związanej z brakiem poczucia wpływu na wydarzenia w otoczeniu, jak również z niewielkim stopniem aktywności. W świadomości społecznej natomiast została zakorzeniona instytucja bierności i pasywności.

Relatywnie wysoki poziom kapitału społecznego dotyczy jedynie zamkniętych grup społecznych, których charakteryzuje brak poczucia wspólnoty i działań o charakterze innowacyjnym w regionie. Tym samym dominuje restrukturyzacja rozumiana jako poszukiwanie nowych form dla starych struktur społecznych, a nie innowacja, czyli tworzenie nowych form rozwojowych na rzecz regionu (choćby w postaci działań w sektorze *high-tech*).

W związku z powyższym należy zaproponować następujące rekomendacje:

- » zwiększenie czynników świadomościowych dotyczących roli innowacji i innowacyjności w życiu gospodarczym w regionie, co można uczynić poprzez mass media, szkoły i instytucje szkoleniowe;
- » zbudowanie programów innowacyjnych angażujących młodzież w regionie;
- » rozwijanie sektora organizacji pozarządowych, kształtujących kapitał społeczny w regionie (przede wszystkim w gospodarce oraz wśród młodzieży chcącej wyjechać z regionu).

Bibliografia:

1. Coleman J., 1988, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology”, Vol. 94, No 94, Supplement
2. Cymbrowski B. (2004), *Środowiska społeczne w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym a perspektywa społeczeństwa otwartego*, [w:] M. S. Szczepański, A. Śliz (red.), *Obywatel w lokalnej społeczności. Studia i szkice socjologiczne*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych/ Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Tychy-Opole
3. Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. PWN. Warszawa – Wrocław
4. Gadowska K. (2004), *Problematyka restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w świetle teorii klientelizmu*, [w] R. Geisler, B. Pawlica, M. S. Szczepański (red.), *Razem i osobno. Społeczności regionalne wobec skutków reformy administracyjnej z 1999 roku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych/ Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Tychy – Częstochowa
5. Galiwowska-Hueckel G., Dutkowski M. (red.) (2000), *Polska regionów*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk-Warszawa
6. Gawlikowska-Hueckel G. (1999), *Atrakcyjność inwestycyjna nowych województw*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
7. Gawlikowska-Hueckel G., Umiński S. (2000), *Ocena konkurencyjności województw*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
8. Geisler R. (2004), *Challenges and Barriers in the Development of the Upper Silesia Region* [w:] M. S. Szczepański, M. Thomas (red.) (2004), *Regional Actors and Regional Contexts of Action. The Cases of Upper Silesia and Lower Lusatia*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy
9. Geisler R., Pawlica B., Szczepański M.S (red.) (2004), *Razem i osobno. Społeczności regionalne wobec skutków reformy administracyjnej z 1999 roku. Przypadek Bielska-Białej, Częstochowy, Katowic i Opola*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych/ Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Tychy-Częstochowa
10. Geisler R., Suchacka M., Szczepański M.S. (2003), *Wiedza w przedsiębiorstwie. Kapitał ludzki w zarządzaniu wiedzą*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy

11. Kaczor T., Tomalak M. (2000), *Potencjał inwestycyjny jednostek samorządu terytorialnego* Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową Warszawa
12. Kukliński A. (red.) (2001), *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwania dla Polski XXI wieku*. KBN Warszawa
13. Orłowski W. (2001), *Polskie regiony na tle wyzwań integracyjnych* [w] J. Szomburg (red.), *Polityka regionalna państwa wśród uwikłań instytucjonalno-regulacyjnych*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
14. Putnam R. (1995), *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. ZNAK, Fundacja im. S. Batorego, Kraków – Warszawa
15. *Rocznik statystyczny województwa śląskiego* (2000), Urząd Statystyczny. Katowice
16. *Rocznik statystyczny województwa śląskiego* (2001), Urząd Statystyczny. Katowice
17. *Rocznik statystyczny województwa śląskiego* (2002), Urząd Statystyczny. Katowice
18. Simme J., Sennet J., Wood P., Hart D. (2002), *Innovation in Europe: A Tale of Networks, Knowledge and Trade in Five Cities*. W: „Regional Studies”, Vol. 36, nr 1
19. Smelser N.J., Sweedberg R. (red.) (1994), *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton University Press, Princeton
20. Szczepański M. S. (2002), *Opel z górniczym pióropuszem. Województwa katowickie i śląskie w procesie przemian*. Wydanie III zmienione i poszerzone. Wydawnictwo Śląsk Katowice
21. Szczepański M. S., Thomas M. (red.) (2004), *Regional Actors and Regional Contexts of Action. The Cases of Upper Silesia and Lower Lusatia*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych, Tychy
22. Tomaney J., Ward N. (2000), *England and the „New Regionalism”*, „Regional Studies”, Vol. 34, nr 5
23. Webb D., Collins C. (2000), *Regional development agencies and the „New Regionalism” in England*, „Regional Studies”, Vol. 34, nr 9